Lévay Endre

Shakespeare és Calderon vígjátéka

HÁROM HÓNAP leforgása alatt két nagy szellem szólalt meg a szuboticai Népszínház színpadán. Shakespeare és Calderon. A mi színházi viszonylatainkban olyan művészi esemény ez, amely mellett nem lehet szó nélkül elmenni, anélkül, hogy ne rögzítenénk le a színpadon látott élményeket. A klasszikus szerző darabja az előadás megkövetelt »ceremóniájával« és azzal az olykor végtelennek tűnő távolsággal, amelyet áthidal és közvetlen közelségünkbe hoz egy rég letűnt történelmi kort, a nézőtől is többet vár, mint puszta szórakozást, a színésztől is többet, mint egyszerű vagy mondjuk: lelkiismeretes tolmácsolást — és a kritikustól is többet a könnyedhangú, többnyire elcsépelt közhelyekre épített hírlapi beszámolónál.

Ha szépen fejlett is, de mégis vidékies a színházi életünk. A nézők legtöbbje is igen gyakran úgy veszi, mint a mozit; puszta időtöltésnek vagy sznoboskodó bemutató-divatrevűnek előadás előtt és a szünetben a színház előcsarnokában. Még mindig kevés és aránytalanul kicsiny azoknak a száma, akik a műélvezetért ülnek a nézőtérre és a műalkotás átélése számukra annyit jelent, hogy életük költői, zenei tartalma új színekkel gyarapodott. Még ma is, — Schöphlin Aladár megfogalmazása után annyi idő múltán — milyen kevesen tudják, hogy a dráma »a szerző, a színház és a közönség közös alkotása«, ennek a háromnak az egybeolvadása, együttélése nélkül el sem lehet képzelni az igazi színházi estét . . .

De mikor érjük el már, ha a komolyabb művek alig négy-öt házat hoznak s azután szépségükkel együtt kihullanak a »közönség kegyéből?«

Mennyi kérdés vár itt még feleletre a színházi árkádok alatt és mennyi az üresen elfutott estéken, ahol még mindig vonzóbb a kártya és a bor, mint egy alkotóművész színpadi műve, amely az alkotás hevében fölemésztett magával talán egy darab emberi életet is? A görög, a római, az olasz, spanyol és angol drámák egy-egy bemutató estje ünnep volt; az amphiteatrumba átszellemült lélekkel ült be a néző, nem akkor, amikor a gladiátorok játékait mutatták be, hogy fékevesztett lelkesedésében tomboljon, hanem akkor, amikor Sophokles, Plautus, vagy később Calderon játékát mutatták be a színen. A molièrei, shakespearei, reinhardti vagy sztaniszlavszkiji színházban egy életre szóló élményt gyűjtött magának az ember, amiről még unokáinak is boldogan mesélhetett — ennyi örökség után mi még mindig az után sóvárgunk, hogy szem- és fültanúi legyünk egy forró színházi estének, amelyen kései unokákként nem kell szégyenkeznünk a színpadra idézett nagy szellem előtt . . .

Még száz és száz ilyen gondolatot ébreszt ez a két név a színlapon. Shakespeare és Calderon. Mi mindent el lehetne itt mondani, ám nemcsak az emlékezés vígasztaló ürügyén, hanem a bírálat nevében is, amikor a bírálat szava nem az izgalomtól csillogó szemű rendezőt és nem a lámpaláztól égő színészt éri, hanem a közömbös közönséget, azt a közönséget, amely még mindig ott tart, hogy a pénzéért mulatni akar.

*

KISSÉ TÁVOL van már tőlünk a bemutató, de az összegyűrten félretett színlap kisímításakor csaknem minden név egy teljes képet idéz.

Shakespeare csupa üdeség- és báj-vígjátékát Varga István főleg ebben a két jellemzőjében igyekezett színpadra vinni. Ez a nászi játék a finom színpadi hatásaiban az álom és a valóság meseszerű kettősségét eleveníti meg majd mindenik alakjában. A rendező találóan rátapintott a shakespearei elemekre és a régi szövegből olyan művet hozott életre, amely ebben méltán a nagy rendezők munkájára emlékeztetett. Jóllehet a festői hatások teljesen betöltötték a színt s olykor már szinte azt éreztük, hogy ez a külsőség az egész színpadi játékon eluralkodik és elnyomja majd a szöveg és a játék igazi értelmét is (ami ezeknél a nagy klasszikusoknál mindig csalogatóan sodorja magával a rendezőt), Varga mégis igyekezett megmaradni látványosság helyett az érthetőségnek innenső oldalán, ami jelentős részben sikerült is neki s ez legfőbb rendezői érdeme. Alakjai álomban ringók, sejtelmesek s valahogy mégis a valóság határán mozognak: erre a pontra hozza őket a szó. Gondoljunk csak a pajkos Puckra vagy a tündéri Titániára, nem is beszélve az athéni szerelmesek közvetlenül szép emberi alakjáról, vagy az iparos-műkedvelők vidám figuráiról. (Megint csak), a festőien pergő képei között legszebb az erdei jelenet volt. Itt szabadjára engedte képzeletét s a jeleneteket olyan közjátékokkal (balett-betétekkel) egészítette ki, amelyek mégjobban fölfokozták ennek az álomjátéknak a meseszerűségét. Szinte úgy éreztük, hogy hozzá tartozott, annyira hozzásegített még Mendelssohn muzsikája.

Azt mondja Puck a játék zárószavában:

»Ha mi árnyak nem tetszettünk,
Gondoljátok, s mentve tettünk:
Hogy az álom meglepett,
S tükrözé a képeket.
E csekély meddő mesét,
Mely csak álom, semmiség,
Nézze most el úri kegy,
Másszor aztán jobban megy.«

Ez az álom csakugyan tükrözte a való képeket. Szabó Mária üde, játékos erdei manója nemcsak az athéni szerelmeseket bódította el szerelem-virágával, hanem minket is megigézett. Dikciójában is, játékában is hullámzott a ritmus s úgy tűnt, hogy a Faun hangjaként beleolvad az erdőzsongásba. A rendezőnek is talán ez volt a legnagyobb érdeme: ezzel a dikcióval és ezzel a játékkal az egész erdei életet színpadra hangszerelte. S hogy ebben egyik legszebb »hegedűszólója« Puck játéka volt, azt Szabó Mária művészetének köszönhette. Itt minden előadói erénye érvényesült; huncut, agyafúrt, fürge és pajzánkodó filigrán alak, aki minden lombhajlatban eltűnik s minden virágbaöltözött fa mögött megjelenik. A shakespearei vers elevenen élő beszéddé formálódott szöveg mondásában, amit igen finom modulációkkal kaptunk Szilágyi László Oberonjának nagy monológjaiban is. És jelenései. Mindez olyan volt, amit közhely lenne csupán »nagy alakításnak« nevezni, jóllehet ez sem jár ki gyakran és nem minden színésznek a mi színpadunkon. Szilágyi nyugtalan természetű alkotó művész, aki nem elégszik meg a könnyen elérhető megoldásokkal: nincs számára idegenebb és elriasztóbb valami, mint a szöveg mechanikus tolmácsolása. Ő megtölti a hangzókat érzéssel, hogy élő és érző emberi szóvá teljesedjenek s itt, ha most azt kell mondanunk, hogy néha túltelíti is és olykor lengedező pátosszal szaval, — ki mérheti mértékét egy álomjátékban ennek? . . . Ahogy egyik szó a másikat követi, úgy itt a játékban Oberont Titánia. Fazekas Piri szép színpadi jelenség volt. Kecses mozgása összhangban állt festői alakjával és hibátlanul mondott szövegével is. Akárhányan is voltak a játékban, uralni tudta a teret azzal a választékos finomsággal, amely még elragadtatásában is meg tudja őrizni és tiszteletben tudja tartani a klasszikus játékstílus szigorú törvényeit . . . A fiatal szerelmes lányok (Hermia — Dukay Éva, Helena — Bocskovics Rózsa) csak kedves kiegészítői ennek a színkörnek, nem is csoda hát, ha a tündérkirályné, mint jelenség is fölébük emelkedik.

Az iparos műkedvelők együttese ennek a regényes színműnek talán a legmélyebb élményt adó betéte. Shakespeare szerint ez az egyszerű ember kendőzetlen arca. Hogy mi mindent lehet az iparosoknak e csipetnyi jeleneteiben nyújtani, azt csodálatos művészi erővel mutatta meg Reinhardt, amikor a »Szentiványéji álmot« filmre vitte. Ha ijesztően magas is a hasonlat, akkor sem halványodik el mellette egészen a mi rendezőnk neve, mert ebben a színpadi megoldásban valóban remeket adott. Az együgyűség és primitívség mély emberi őszinteséget revelált, olyant, mint amikor az ember a szívét a tenyerén hordja. Maszk, kosztüm és játék harmónikus egysége összpontosult Sántha Sándor takácsmesterében; a Zuboly így és ilyennek még nagyobb igényű színpadokon és nagyobb igényű közönség előtt is megállta volna a helyét. Szinte sajnálja az ember, hogy nem tudják igazán sokan élvezni ennek a szélesskálájú, finom humorú játéknak nagyszerűségét. Fejes György (Vackor) ácsmestere sajátosan eredeti humorérzékről tanúskodott s nem igyekezett az unalomig ismert s ezért már mosolyt sem derítő színpadi fogásokkal élni. Czehe Gusztáv foldozó mestere egy cseppet sem maradt el az előbbiek mögött, Dudás Lajos (Gyalu), Balázs István (Orrondi) és Kunyi Mihály (Ösztövér) maguktól telhetően keretbeillő játékkal éltek a színen.

Ha teljességre tartana igényt ez a kritikai visszaemlékezés, akkor megemlékezne még Godányi Lysanderéről, Péter László Demetriusáról és a többiről, de nem a név említése jelenti az érték elismerését, hanem az, hogy ez a bemutató még négy hónap után is az emlékezetben él. És hogy ennyire elevenen él, abban nem kis része volt De Negri Endrének és Petrik Pálnak, akik merészen nagyvonalú színpadi megoldásokkal valóban shakerpearei képeket varázsoltak a színre . . .

*

A KLASSZIKUS VÍGJÁTÉK olykor nemcsak a társulatot teszi próbára, hanem a közönséget is. A szöveg és a régi játékstílus egészen más világba viszi el az embert, olyan környezetbe, olyan emberek közé, akik már régen feledésbe mentek s csak úgy néha, ritkán a művészet hozza vissza őket — emlékezésül. Ezért jó minden évadban egynéhány klasszikus darab.

A Népszínház Snakespeare után most Calderont vette elő. Nem sok embernek jutott eszébe ezt a vállalkozást üdvözölni, bár felfrissült tőle a műsor hangjainak változata. Régi, de menynyire régi színpadunkon mégis új, Calderonnak a spanyol hangzók játékára épített nyelvezete. Örömmel látjuk, hogy a társulatnak már elég fölkészültsége van ahhoz, hogy egy ilyen klasszikus verses művet színpadra vigyen.

Calderon vígjátéka, a »Két szék közt a pad alatt« igen egyszerű cselekményben adja egy éhenkórász hidalgó (kóbor spanyol nemes) kalandjait. A pénztelen spanyol nemes, Don Diego ármány és szerelem között vergődik, a két véglet között csapong olyannyira, hogy már maga sem hiszi el azt, amit mond. Egyik szerelme donna Beáta, a másik donna Klára, a szerényebbhez húz a szíve, a másiknak a kegyeit keresi és egyiket sem szeretné elszalasztani. De a hidalgó szédelgése előbb-utóbb kiderül és leleplezik agyafúrt számításait, úgyhogy kiesik mid a két donna kegyéből.

Ennyi az egész fabula és néhány spanyol tiráda, mely úgy hangzik, mint valami zenei aláfestés nélküli operaária, amelyben groteszk pátosszal zengenek a sorok. A széles gesztusokban, a szatírikusan skandált szövegben olykor remekül érvényre jutnak Calderon gúnyrajzai.

Virágh Mihály éles rendezői meglátására vall, hogy így kipoentírozta a szöveget. Egyetlen alakot sem engedett idealizálni — jóllehet, alkalma lett volna rá — mindeniknél idejében a valóság szürke földjére zökkentette a pátosz kényeskedve vagy hóbortosan szálldosó hangját, — csak egy szó, egy közvetlen félmondat kellett ahhoz, hogy nevetségessé váljék az egész. A rendező és a színész ezt a pillanatot csaknem mindenütt találóan fogta ki s ezzel a vígjáték megkapta — és a második fölvonás egy-két jelenetét kivéve — mindvégig megtartotta fölfelé

ívelő menetét. Virágh két személlyel tudott igazi vígjátékhangulatot teremteni a színpadon és igen hatásosan, amihez persze a szerző is hozzásegített, mert Calderon nem mozgat tömegeket a színpadon. Alakrajzaiban kettő maradt le egy kicsit: Don Felix és Don Leonelo — de ez részben következménye volt a szereposztásnak is. Legnagyobb erénye mégis az volt, hogy a szövegmondásban meg tudta őrizni az egyöntetűséget és a szójátékok nem vesztek el.

A szereplők nem jártak külön utakon és nem igyekeztek túltenni a rendezőn: valahogy megérződött a játékon Virágh mértéktartása és szolíd formaérzéke. Fazekas Piri donna Klárája a rokonszenvet nemcsak játékával, hanem jelenségével is megerősítette. Nem pózolt hanem játszott, símán, a hangulati árnyalatok betartásával és igazán jól hozta a humort. Szövegmondása melódikus volt: kellemes volt hallgatni. Ferenczi Ibolya graciózus Beátája az érzelmeiben vérig sértett nő, aki nem tűr el veréseket, de azért szép szóval megejthető. A színésznő művészi eszközei igen szépen válogatottak voltak ahhoz, hogy spanyol nemes nőt adjon. Elhittük neki, hogy a XVI. században ilyenek lehettek a szerelemért vágyódó és a szerelmükben csalódott asszonyok. A szobalányok közül Juhász Anna Sárája volt a megkapóbb: hangos, vaskos és szerelemre éhes. Meg tudta fogni a közönséget. Bocskovics Rózsa úgylátszik ebben a szerepkörben is föltalálja magát, bár kissé nehezére esett hangos szobalányt játszani.

Van ennek a darabnak egy kitűnő figurája, akit a szerző a komédia minden kellékével fölruházott: Rodrigo, a nemes szolgája . . . Amolyan mindenhájjal megkent fickó, aki talpraesettségével mindenütt föltalálja magát, még akkor is, amikor gazdája helyett hősszerelmes nemesnek kell kiadnia magát. Godányi Zoltán ebben a szerepben remekbeszabott alakítást adott. Nem csinált nagy zajt, sem hatásvadászó gesztusokat, csak leleményes humorérzékkel játszott és találó talpraesettséggel kihozta a szójátékokat és poeneket.

Szilágyi László don Diegója szép szál nemes. Amolyan hidalgó, akinek jól is áll a szavalás, még akkor is, ha sokat szaval is. Pátosza hömpölygött, széles pózaiba belefért az egész alak karikatúrája. Tehetségesen karikirozott. Szabó István don Sanchoja hangsúlyozottan vígjátékfigura volt. Éltek benne a kacagtató effektusok s így ügyesen kihasználta a helyzetkomikumot. Az együgyű pénzsóvár alakja egy kicsit típus is volt. Fejes György don Felix szerepében nem találta meg a megfelelő hangot. Egészen más hangulatot hozott a színpadra, mint a többiek, jóllehet Calderonnál ez is inkább karikirozott, mint idealizált alak, egészen addig, amíg a hidalgó csalásaiba bele nem bukik s nem marad egyedül a szerelem porondján. Péter László (don Leonelo) nehezen tudja magát beleélni az ilyen szerepekbe és élesen érezni azt a nagy különbséget, ami közte és az övénél jóval magasabb színészi teljesítmények között tátong. Balázs István egy csendőrt játszott s az epizódszerepben kihasználta a rövid jelenés hatástkeltő lehetőségeit . . .

*

A KÉT VÍGJÁTÉK egymástól távoleső bemutatója mégis valahogy egybetartozik. Ilyenkor érdemes és kell is a színházról beszélnünk, mert a sok panasz és ostorozó bírálat után elégtételt és örömet is jelent a művészi hang jelenvalóságának tudomásulvétele.

Nem is magunkat kell biztatnunk, hanem a színészeket, mint munkatársakat, hogy mégis megtalálja a közönség a művészethez vezető utat. Ha nem is ma, de holnap, vagy holnapután.

Négy hazai szerző

Ezek a mi tájunkból kinőtt színházi művek lassan mégiscsak polgárjogot verekedtek ki a nézők, a közönség előtt is. Itt van például egy kis színházi együttes, egy kis színpad: a topolyai. Fél év leforgása alatt négy hazai szerzőt vitt a publikum elé, köztük két vajdaságit.

A „Magdics-ügy", Kvazimodó István pályadíjnyertes drámája kicsit szenzáció volt, kicsit felfrissülés színházi életünkben, az elmúlt két esztendő színházi műsorában. Sokan a hamar hervadó virágra utaltak a bemutató után: na ezt nem veszi ki senki a cserépből, nem viszi el tovább és nem ülteti el mégegyszer. A kis topolyai együttesben azonban volt bátorság: elültette megint és a darab újjáéledt. Garay a commedia dell 'arte néhány elemét vette kölcsön az új megrendezésben hogy áthidalja a tárgyalóterem statikusságát s az új köntösben a dráma közelebb jött nemcsak térben a nézőhöz, hanem a szívekben is. Olyan repertoire-darab lett, amelyet mindig érdemes felújítani, újrajátszani, ha a színházi együttes értéket és különleges vajdasági színt akar előtárni. A bíráló ott kellemetlenkedhet lélektani kifogásaival, megkérdőjelezheti a kibontakozás zárójeleneteit — a közönség kimondta ítéletét: magávalsodorta a cselekmény s a színészi tolmácsolás, a játék annyi mindent el tud hitetni! A „Magdics-ügy" kicsit sarkpontja lett egy erőpróbának, bizonyítéka egy tételnek, hogy van és lehet vajdasági darab is életes, erős s ebben az is bennefoglaltatik, hogy művészi.

Matija Polyákovics a következő hazai szerző, akit említenünk kell. A „Napraforgók"-at is „másodkézből" játszotta a topolyai Népszínház, de ezt is érdemes volt műsorra tűzni. Polyákovics érdekes alakja a vajdasági irodalomnak: a vajdasági horvát írók legtermékenyebb betűvetője. Talán ő sarjad ki legerősebben ebből a tájból, ő visz magában legtöbb röghöz- és talajhoz-tapadást művészetében. Sok darabját játsszák — úgy tűnik, mintha színpadon lenne legerősebb, mintha ez lenne igazi területe. Ösztönösen jó emberábrázoló, ezt az írói jótulajdonságát ügyes meseszövés és kompozíciókészség is kíséri. A Napraforgók — amelynek egyik érdekessége, hogy először magyar fordításban került bemutatásra — bizonyos kiárnyékolt és helyzettudatosító éllel, pontosan követve az események logikáját, tárja elénk a felszabadulás utáni első évek életének sok problémáját: negatív jelenségek és negatív emberek ellen irányul az egész játékcselekmény, a szerző mégis mértékkel igyekszik elkerülni a szólamokat. A topolyai színészek merész és lendületes játéka feltétlenül hozzájárult ahhoz, hogy a cselekményt élményszerűen átéljük s a darab kisebb hibáit megbocsássuk.

Két vígjátékot is bemutatott — hazai szerzőktől — a topolyai színház. Ezeket az előadásokat nem láttam, csak a megjelent bírálatokra támaszkodhatnék: sem a darabokról, sem az előadásokról nem írok tehát. Csak mint jelenséget és összegezve állapíthatjuk meg örömmel a négy hazai szerző és ezzel a topolyai színházi együttes műsorpolitikájának dícséretét. **(M)**